

MUSEUMS

poster

NR. 4 / NOVEMBER 2005
POST & TELE MUSEUM

Brevets gang...

Af Birgitte Agersnap

Post & Tele Museum er i besiddelse af otte kæmpestore malerier af kunstneren Valdemar Andersen. De blev på et tidspunkt vandskadede, men er blevet forsigtigt afrenset ved hjælp af ny lasertechnik. Fire af dem kan nu ses i Café Hovedtelegraf.

En frontfigur

Valdemar Andersen (1875-1928) var en multikunstner. Bladtegner,

bogillustrator, maler, keramiker og plakatkunstner. Han arbejdede fornyende indenfor genrerne og var blandt de første til at gøre plakaten til en kunstart herhjemme. Hans særlige evner bragte ham i kontakt med mange samarbejdspartnere i det danske kultur- og erhvervsliv. Heriblandt var Post & Telegrafvæsenet. I 1912 udførte Valdemar Andersen rammetegningen til julemærket med det nye kongepar, Christian X og dronning Alexandrine, i 1914 tegnede han årets

julemærke i samarbejde W. Glud, og han stod bag motiverne til frimærkeudgivelsen i anledning af Genforeningen i 1920.

De fire store malerier i Café Hovedtelegraf stammer fra en udsmykningsopgave til en udstilling i P&T-regi i 1926. De er udført i vandfarve på bomuldslærred og måler hver især ikke mindre end 108 x 183 cm med ramme.

Malerisk fortælling

Serien på i alt otte billeder fortæller om brevets gang fra afsender til modtager. Seriens dekorative formål understreges af de ovale motiver omkranset af perlerækker af guldprikker. Billederne er et eksempel på den særlige stil, der var med til at gøre Valdemar Andersen til en særlig banebrydende skikkelse i den danske kunsthistorie.

Malerierne af Valdemar Andersen kan ses i Café Hovedtelegraf 3. januar – 5. februar 2006.

Valdemar Andersens illustration af brevets gang begynder ved den unge, brevskrivende kvinde i en smukt møbleret dagligstue. Hele serien blev også udsendt som postkort.

Til dem du holder af

Af Liv Skovholm

Elsker din mormor at skrive breve, har din bror en glødende interesse for telefonens historie eller skal du forkæle dine børn eller børnebørn? Så er den perfekte julegave hurtigt fundet i Museumsbutikken på nettet.

Skriv et brev!

Butikken har et udsøgt udvalg af kort og det ideelle tilbehør til at lave et smukt og personligt brev: segl og lak, blæk og penne, og bøger til inspiration om udformning og indhold.

Til børn og børnebørn

Udover det klassiske *Børnenes postkontor* har butikken de dejligste børnebøger og eventyrbøger, påklædningsdukke, poesibøger, sparebøsser og fjerpenne.

Kommunikationens historie

Her finder du bøger om telegrafi, filateli, radiofoni, telefoni og posthistorie. Udvalget rummer alt fra lokalhistorie, personlige beretninger til større værker.

Se de aktuelle tilbud på www.ptt-museum.dk

Jens Ingwersens smukke telefonboks fra 1935 udformet som sparebøsse.

Dækadresser og intriger i Assens

Brudte segl 2

Af Sune Christian Pedersen

Postspionagen under Store Nordiske Krig fandt ikke kun sted i de sofistikerede sorte kabinetter, hvor specialister kunne opbryde og forsegle breve i al hemmelighed. Også de lokale postmestre blev sat på udgik efter mistænkelige breve. En risikabel affære i et samfund, hvor alle kendte postmesteren i byen, og hvor nogle kunne lægge to og to sammen.

Den 7. marts 1714 skrev postmester Hans Adolph Thomasen Carl fra Assens til postkontrollør Christian Erlund i København for at bede om råd og opbakning i en vanskelig sag. Carl havde fattet mistanke til nogle breve, men turde åbenbart ikke inddrage de lokale politimyndigheder, som han egentlig skulle.

Med sidste post fra København havde Carl fundet en pakke med breve til den lokale adelsmand, Axel Rosenkrantz på Damsbo nær Assens „og som mig samme pakke med breve kom mig helt sølsom for og sønderlig mistænkelig [...] at i samme pakke, efter min gisning, fandtes hele 7 eller 8 store forseglede breve, og udskriften på brevet til bemeldte Rosenkrands var skrevet af den franske resident M. Poussin, hvis skrift og hånd mig meget nær er bekendt, tilmed også var brevet beseglet med velbemeldte sieur Poussins zignete.“ Carl tilføjede, at hans mistanke skyldtes, at han vidste, at adelsmanden og residenten var „meget gode venner, hvilket kan fornemmes af deres stedse korrespondance“, at han undrede sig over, at

franskmanden skulle sende syvotte breve til sin ven på en gang, men navnlig, at der hos „Rosenkrands daglig [er] fuldt af svenske høje officerer som ligger udi Faaborg, og haver de hos ham ligesom deres Rendezvous på hans gård Damsboe, som kun er en mil fra Faaborg“. Han havde også fundet et brev til en af disse officerer i et brev til adelsmanden.

Muligheder for overvågning

Man skulle ikke tro, det kunne være vanskeligt at overvåge de få breve, der gik igennem Danmark i starten af 1700-tallet. Der var kun få post-ruter; alle breve til udlandet gik enten via Helsingør eller Hamburg, og langt de fleste passerede hovedpostkontoret i København. En række ordrer antyder imidlertid vanskelighederne. Allerede i 1683 havde gehejmeråd Michael Vibe modtaget en kongelig ordre på at overvåge alle de breve, der gik med det danske postvæsen mod Sverige, „eftersom vi må fornemme, at udi vore riger og lande skal findes adskillige, som til Sverige skal advisere hvad sig i én og anden måde hos os tildrager“. Brevene skulle åbnes på Københavns postkontor, hvor postmesteren skulle pålægges streng tavshedspligt. Vibe skulle straks informere kongen om alle interessante nyheder. Hvor længe ordren gjaldt er svært at sige, men at der også i 1712 blev gennemlæst breve ved det københavnske postkontor, fremgår af en ordre om at ophøre med „den arrestering, som i vores kongelige residensstad København er gjort på en del amsterdamske købmænds breve og hvilke under vores undersåtters couvert have været, deres commerce til og fra Stockholm, angående“. Den nye ordre viser, at man var blevet opmærksom på et

problem: At snu skribenter benyttede dækadresser – de skrev under andres „couvert“, dvs. fik deres breve hemmeligt indlagt i andres uskyldigt udseende breve eller brevpakker.

Helsingør i søgelyset

Samme år blev postvæsenet befalet at åbne alle breve fra Hamburg til Helsingør. Byen ved sundet var i myndighedernes søgelys som et sted, hvorfra hemmelige mellem-mænd let kunne få breve sendt videre til Sverige via det svenske postkontor i byen. Samme forår blev det desuden indskærpet over for borgere og indvånere i Helsingør, at de „under alle midlers confiscation samt livsstraf, afholder sig fra noget svensk brev eller commerce at befordre, og sig derudi på ingen måde hverken direkte eller indirekte [haver] at bemænge“.

En stor spioncentral

Året efter blev postvæsenet omdannet til én stor spioncentral. I

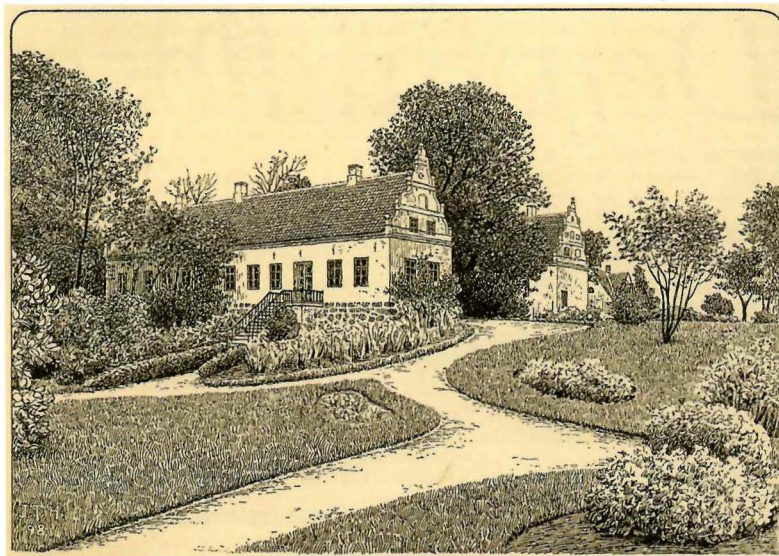
Postkontoret, Strandgade 7 i Assens, som fra begyndelsen af 1800-tallet blev gæstgivergården „Postgården“. Foto: Det Kongelige Bibliotek.

juni 1713 kom en ny ordre, der uddivede overvågningen til at dække alle landets postkontorer. Man havde formentlig gennemskuet, at svenskerne også kunne bruge mellemænd fra andre dele af landet til at skjule deres hemmelige breve. Et brev fra Hamburg til Assens var ikke så mistænkeligt som et brev fra Hamburg til Helsingør, og et brev fra Assens til Helsingør så heller ikke suspekt ud. I ordren blev ansvaret for brevåbningen pålagt de lokale politimyndigheder, der sammen med postmesteren skulle åbne mistænkelige breve og indberette, hvad de finder.

Afsløringerne

Men hvorfor havde Carl i strid mod sin instruks henvendt sig til Erlund i stedet for at inddrage de stedlige „politimyndigheder“? Det fremgår af de følgende breve fra Carl, at han frygtede adelsmanden. Erlund havde givet ham grønt lys til at sende de mistænkelige pakker og desuden bedt ham holde godt øje med Rosenkrantz. Brevpakken fra Poussin havde helt tydeligt indeholdt interessante nyheder for regeringen, men hvilke får vi ikke at vide. Carl havde siden konstateret, at suspekter personer fra Hamburg skrev til Damsbo, og at høje svenske officerer fortsat besøgte eller boede på godset. Brevene efterlader et billede af en postmester, som ikke blot observerede, hvad der gik gennem hans hænder, men som samtidig var en del af et lokalsamfund og kunne bruge den viden, der cirkulerede i byen i sin „efterretningsvirksomhed“. Posthuset var det perfekte sted til at opsamle viden om, hvem der skrev med og var på besøg hos hvem. Postmesteren kendte håndskrift og segl på alle byens korresponderende ind-

vånere, og i visse tilfælde oven i købet på deres hyppigste udenbys korrespondenter. Carl kendte til Rosenkrantz' venskaber via adelsmandens korrespondancer; han vidste, hvem der indlogerede sig hos ham; han genkendte skriften og kunne vurdere på brevpakkerens størrelse, om de måske indeholdt hemmeligt (og ulovligt) indlagte breve.

Men i lokalsamfundet var heller ikke postmesteren en anonym, usynlig person, og Carls breve emmer af nervøsitet for, at hans brevåbning vil blive opdaget – og af noget nær panik, da det sker! I det første brev beder han både i indledningen og i slutningen om, „at ingen får det at vide, uden som vedbør [„som sig hør og bør“]“. Og i december skriver han atter til Erlund, denne gang for at berette, at Rosenkrantz har gennemskuet, at hans breve er blevet opsnappet, for han har klaget til regeringen. Og ikke nok med det, adelsmanden har tydeligt gennemskuet, hvem der har opsnappet hans breve: „Enfin, jeg kan forsikre Dem, at han udi offentlige kompagnier har med mørk tale givet mig gloser [„stikpiller“] derfor, så tydelig at enhver kunne forstå det, mens jeg ej har ladet mig mærke at jeg kunne udgrunde hans mening, ja han med billetter til mig uden hans hånds underskrift har tydelig ytret sin mening for mig.“

Et rygte om at være en, der åbnede folks breve, var selvfølgelig

noget nær det værste, der kunne ske for en postmester – og Carl frygtede adelsmandens magtfulde position i samfundet, og tryglede derfor Erlund om beskyttelse, „at jeg ej skal underkastes nogen had af Rosencrans derfor eller hans slægtninger, som mig allerede er sket ... Velædle Monsieur er vel bekendt, at den rosencranske familie her udi Danmark er snart beslægtet med de fornemste gamle danske adel“ Postmesteren havde jo blot handlet efter „min allerunderdanigste pligt og efter min ed til min allernådigste arve konge og herre“. For at understrege bønner om beskyttelse sendte Carl sågar Erlund en mindre bestikkelse (via Erlunds stedfader, agende post Elias Levesen), i form af „en halv otting indsyldede muslinger, beder, ej at forsmå dem“. Carls frygt skyldes uden tvivl, at oplysninger om brevopsnapningen kan være sivet fra København – han beder Erlund sikre, at kun gehejmeråd Ditlev Wibe ser de opsnappede breve.

Lidt utilfredsstillende er det, at vi ikke ved, hvordan sagen videre forløb, hvad der skete med Axel Rosenkrantz, eller hvad brevene afslørede. En ting er dog rimeligt sikker: Gode venner har de næppe været, adelsmanden og postmesteren fra Assens. Postmester Carl døde i 1717 og Axel Rosenkrantz i 1724.

Historien om Erlund og hans tjenere fortsætter ...

Den trådløse erobrer himlen

Af Malene Iwersen

Sidst i 1800-tallet blev trådløs radiokontakt en realitet, da det lykkedes for Guglielmo Marconi at få radioforbindelse over den engelske kanal. I begyndelsen af 1900-tallet var mange af de store passagerskibe udstyret med radiotelegrafianlæg. Og da zeppelinere erobrede himmelrummet som et svævende symbol på fremskridt, var de også udstyret med radioudstyr.

En krigsmaskine

Den første internationale passagerflyvning pr. zeppeliner fandt sted i 1912, og en kommende konkurrent til de store passagerskibe var for alvor født. Men zeppelinere skulle kun få lov til at svæve som venlige hvaler på himlen i få år, før alt blev forandret. 1. Verdenskrig brød ud, og zeppelinere forvandlede sig til grusomme spækhuggere. Tyskerne havde med zeppelineren en langt-

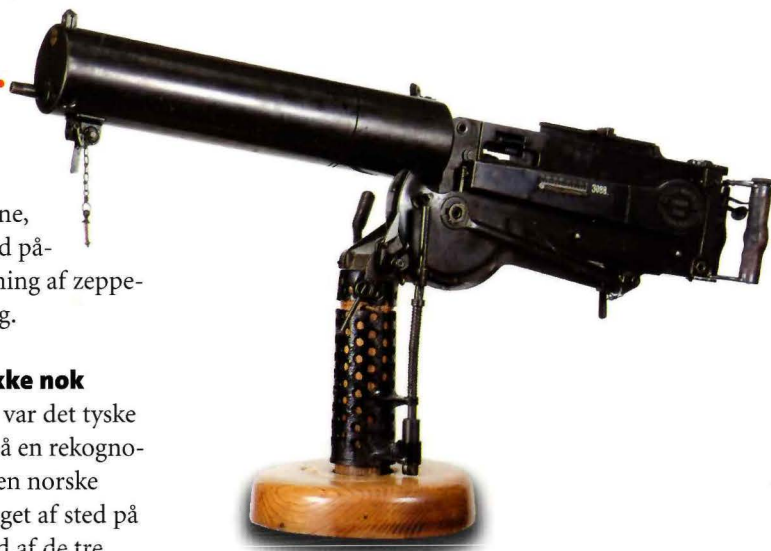
Den ødelagte zeppeliner og nysgerrige tilskuere i de typiske fanødragter. Illustration fra Nordby Sognearkiv.

rækkende krigsmaskine, og ved krigens udbrud påbegyndtes der opbygning af zeppelinere til militært brug.

Radiokontakt var ikke nok

Den 17. februar 1915 var det tyske luftskib L3 sendt ud på en rekognosceringsopgave ved den norske kyst. Luftskibet var taget af sted på sit togt med kun to ud af de tre motorer i funktion. Det skulle vise sig at blive fatalt, for en grim snestorm gjorde det af med endnu en motor, og skibet var dermed ikke længere manøvreedygtigt. Luftskibets kaptajn, Fritz, indså sit nederlag og bad telegrafisten om at sende et radiotelegram: De befandt sig omkring Lyngvig, og han havde besluttet at vende om.

Kaptajn og mandskab kæmpede videre i nogle timer, men de havde vinden imod sig og motorer, som ikke kunne drive propellerne med den nødvendige kraft. Telegrafisten kom på arbejde igen, for det var efterhånden gået op for besætningen, at det ikke var muligt at nå tilbage til Hamborg. Denne gang telegraferede de til den tyske flåde og bad om hjælp. Kort efter modtog de svar fra flådechefen; en torpedobåd skulle bruge seks timer på

at nå frem og var dermed ikke en reel mulighed for hjælp i nøden.

Efter en hurtig rådslagning blandt besætningen besluttede man at forsøge at nå tyskernes nordligste luftskibsbasis, som lå i Tønder kun 40 kilometer syd for den daværende dansk-tyske grænse. Det viste sig dog at være en uopnåelig destination, idet den sidste motor satte ud, og luftskibet drev nu for vinden. For ikke at drive ud over Nordsøen tømte besætningen brint ud af cellerne, og skibet nødlandede sidst på eftermiddagen på den nordvestlige del af det danske Fanø.

Radiosikkerhed i krigstid

En international radiokonference fandt sted i sommeren 1912. Som på konferencen seks år tidligere var nødsignaler og international regulering på programmet. I kølvandet på Titanics forlis få måneder tidligere var emnet i høj grad aktuelt. Der var på det tidspunkt ingen gældende regler om, at radioanlæggene ombord på skibene skulle være døgnbemandede. Spekulationerne var mange om, hvorvidt samtlige Titanics passagerer kunne være blevet reddet, hvis telegrafisten på det nærmest liggende skib ikke var gået til ro for natten.

Med 1. Verdenskrigs udbrud i 1914 opstod en pause i det internationale samarbejde på radioområdet.

Dette maskingevær blev fjernet fra vraket, inden det blev stukket i brand af besætningen, som alle overlevede. Det vil kunne ses på museets kommende udstilling om zeppelinere. Tilhører Bangsbo Museum.

Nu faldt 10-øren

Af Birgitte Wistoft

10-øren eksisterer ikke mere, men i daglig tale har den for længst fejret 100 års jubilæum sammen med telefonautomaten, der fik den til at falde.

Apparatet kan ses i Post & Tele Museums udstilling „Hallo? Vittige glimt fra telefonens barndom“.

Teknisk jargon

Det er et fint lille vægskab af træ. TELEFON står der hen over de to skabslåger, der giver adgang til apparatet, en møntboks og en hylde til telefonbogen. Først skulle man kalde centralen. På telefondamens „Klar“ kastede man 10-øren i møntboksen. Når telefondamen havde registreret den rigtige lyd af møntindkastet, blev man stillet videre til den ønskede abonnent.

Københavnerviddet gjorde hurtigt 10-ørens fald synonym med folks opfattelsesevne. Så „Nu faldt 10-øren“ blev et udtryk for, at noget pludselig går op for én. Talemåden er i dag kraftigt på retur, ligesom telefonautomaterne. Mobil-

telefonen har næsten taget livet af dem, men for blot ti år siden fandt vi dem endnu overalt: Telefonautomaten – mønttelefonen – telefonboksen. Kært barn har mange navne, ogært barn var den i det meste af et århundrede. Fødslen var dog ikke nem.

En lovende forretning

I 1897 hentede rejsedirektør Sophus Ritter en god idé hjem fra udlandet: Telefonautomater – i cafeer og restauranter, butikker, banker og i offentlige bygninger – og i trappeopgangene til storbyens beboelsesejendomme, hvor meget få endnu havde egen telefon.

Han inviterede til stiftelse af Aktieselskabet Kjøbenhavns Telefon-Automater den 7. februar 1898.

Den første automat opsattes 17. december 1898 i Nationalbanken, og inden udgangen af 1899 fandtes 400 apparater opsat rundt omkring i byen. I en beretning af 6. december 1902 skriver selskabet: „For at Publikum let kan finde Telefonerne, er der paa Ejendommens Facade anbragt et lille fremspringende Skilt, bestaaende af en blaamalet Skilteplade under en hvid Porcellæns-Isolator; og over denne er der i Aar blevet anbragt et rødmalet hesteskoformet Skilt, som falder ret stærkt i Øjnene.“ Men udbyttet til aktionærerne lod vente på sig.

Indbrudsepidemier

Efter fire års drift med underskud konstateres, at der simpelthen telefoneres for lidt fra automaterne (i gennemsnit to gange i døgnet per apparat), fordi de kun er tilgængelige i dagtimerne, beskyttet som de er bag døre, der lukkes ved kontortids ophør og for beboelsesejendomme kl. 22, hvor gadedøren ifølge politivedtægten skulle aflåses. Hyppige „kunder“ findes dog: 155 indbrud i løbet af de første fire års drift.

En af Aktieselskabet Kjøbenhavns Telefon-Automaters mønttelefoner, model 1898 i en senere udgave uden håndsving.

Hård konkurrence

Prisen for en automatsamtale, 10 øre for tre minutter, må også have været en hindring for øjeblikkelig succes, for 10 øre i 1898 svarer i dagens mønt til ca. 6 kr.

I 1898 kunne et brev sendes med posten til uddeling i København samme dag for blot 4 øre. Skulle det gå hurtigere, så kunne et af byens mange bude sendes af sted på cykel for ganske få ører – og få svar med retur. En af disse budtjenester sorterede i øvrigt under de nye telefonkiosker, der siden 1896 havde prydet byens torve. Og herfra kunne man snart telefonere på alle tidspunkter af døgnet. Betalingen skete her til kioskdamen, ikke ved indkast i en automat.

Med den altid oplyste telefonboks af grønmalet jern og matteret glas, som KTAS første gang opsatte i 1935, ændredes situationen. Først da blev en telefonautomat synonym med „telefonboksen“, den, der skulle gå sin sejrsgang over det ganske land. Hertil var der adgang døgnet rundt, og prisen var stadig blot en 10-øre. Succes'en, også den økonomiske, var i hus. Den 1. januar 1940 overtog KTAS Aktieselskabet Kjøbenhavns Telefon-Automaters virksomhed. Da var 10-øren faldet.

KTAS telefonboks anno 1935.

DET SKER PÅ POST & TELE MUSEUM:

Frimærkeudgivelser

2. januar 2006 udgives to frimærker med Lille Rigsvåben i ny graving i værdierne 10 og 17 kroner.

11. januar 2006 udgives fire frimærker med forårsblomster udført af tegneren Annette de Jonquières og graveret af Lars Sjööblom, samt et velgørenhedsfrimærke for Dansk Flygtningehjælp udført af kunstneren Viggo Mörck og graveret af Martin Mörck.

Til 15. januar 2006

Hallo? Vittige glimt fra telefonens barndom

Tag på rejse tilbage til 1890'ernes København og oplev den begejstring, irritation, forundring og forvirring, samtiden følte for det nymodens apparat. Se artiklen på side 7.

Til 30. december 2005

Det glade julebud (I)

I museets foyer udstilles et udvalg af Bjerne Johansens originale tegninger, der med varme, indlevelse og satirisk bid fortolker postbudenes travleste tid op til jul. Omtalt på side 2.

Til 30. juli 2006

Bølgeskvulp i 100 år

Se originale tegninger og prøvetryk til samt hele ark af Danmarks ældste og verdens næstældste frimærketype, Bølgelinietypen, i Frimærkekabinetet på 3. sal. Omtalt i MuseumsPosten nr. 3/2005.

Se endvidere uddrag af H. J. Tuxens specialsamling af nyere bølgeliniefrimærker, der er udsendt i flere trykoplæg, og som er blevet overdraget til museet.

Forlænget til 30. juli 2006!

H. C. Andersen på rejse med posten

Tag dine børn med på opdagelsesrejse med vores trykte familieguide i hånden og vis vejen til eventyr, gemte skatte, ildsprudlende drager og kæmpestore søslanger. For børn fra 5 til 10 år.

Café Hovedtelegraf

Til 30. december 2005

Det glade julebud (II)

Husk det nu – vær i god tid med juleposten! Udstillingen viser plakater, som Post- & Telegrafvæsenet udsendte i årene 1935-1956 med opfordring til befolkningen om at sende deres julehilsener i god tid.

Fra 3. januar til 5. februar 2006.

Malerier af Valdemar Andersen

Museet udstiller fire ud af i alt otte kæmpestore malerier fra serien „Brevets gang“, 1926. Omtalt på side 3.

Café Hovedtelegraf er lukket 24. december 2005 - 2. januar 2006 inkl. på grund af istandsættelse.

IT-KLUBBEN

Museets tilbud til børn og unge i alderen 10-18 år, der har lyst til at lave hjemmesider, chatte og surfe på internettet. Museet stiller computere, serverplads og ekspertise til rådighed. Medlemskabet af IT-KLUBBEN er gratis, når der er løst billet til museet.

Åbningstider i julen

Museet holder lukket den 24., 25 og 31 december 2005 samt den 1. januar 2006.

MUSEUMS posten

NR. 4 / NOVEMBER 2005

Udgivet af:

©Post & Tele Museum

- en fond stiftet af
Post Danmark A/S og TDC A/S.

Redaktion:

Birgitte Wistoft (ansv.)

Erik Jensen

Layout: Finn Evald

Repro og tryk: Holmen Center-Tryk,
Holbæk

MuseumsPosten udkommer fire gange årligt og tilsendes gratis ved henvendelse til museet. Næste nummer udgives i januar 2006.

Oplag: 30.000

ISSN 0909-1920

Forsiden: Vejviser til telefonauto-
mat. København 1902.

Omtalt i artiklen på side 7.

Åbningstider:

Museet

Tirsdag-lørdag kl. 10-17, onsdag dog
kl. 10-20,
søndag kl. 12-16. Mandag lukket.

Café Hovedtelegraf

Købmagergade 37, 5.

Tlf. 33 41 09 86

Samme åbningstider som museet,
men køkkenet lukker en time før
museets lukketid og er også lukket
kl. 16-17.30 på onsdage.

Studiehuset

Valkendorfsvej 9

Tirsdag-fredag kl. 10-15 samt den
første lørdag i måneden kl. 10-15.